

PROBLEMY I POGLĄDY

Zbigniew Kwieciński

PILNE KWESTIE NAPRAWCZE SYSTEMU EDUKACJI; TEZY DO DYSKUSJI

Streszczenie: Artykuł ten podkreśla znaczenie systemu edukacji z perspektywy kulturowej, podkreśla jednak także, że Polska jest krajem różnych kultur. Autor wylicza też pilne kwestie naprawcze: krytyczne stany i sprawy edukacji, które jego zdaniem nie mogą czekać wiele lat na ich rozwiązanie.

Słowa kluczowe: znaczenie kulturowe systemu edukacji, jego pilne kwestie naprawcze

1. Wprowadzenie

Ważne wezwanie do przemyślenia zasadniczych, całościowych i głębokich zmian całkowitego systemu edukacji w Polsce zawiera stanowisko Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” sformułowane w *Raporcie – Polska 2050* (2011). Autorzy tego raportu – po gruntownych studiach i ekspertyzach szczegółowych – uznali, że realizacja scenariusza rozwoju Polski, pozwalającego na stopniowe zbliżanie się naszego poziomu cywilizacyjnego i jakości życia do społeczeństw Europy Zachodniej, wymaga wielkiego i zbiorowego wysiłku Polaków w okresie najbliższych kilku dziesięcioleci. Jednakże „*najtrudniejszą do przełamania barierą długookresową są przemiany w systemie kulturowym*” (s. 113), którego składniki wywodzą się z cywilizacji agrarnej, mają swoją otoczkę w anarchizującej demokracji szlacheckiej i wsparcie w silnych wpływach tradycjonalistycznego Kościoła katolickiego, w braku zaufania do instytucji państwa, w akceptacji egalitaryzmu socjalistycznego, niechęci do innych, w pielęgnowaniu wspomnień zarówno zwycięstw, jak i klęsk, w niedostatecznej umiejętności wspólnego działania oraz w niskim kapitale społecznym (s. 114).

P. Sztompka i K. Frysztacki we „Wprowadzeniu” do zbiorowej diagnozy *Polska na początku XXI wieku* znacznie poszerzają listę patologii, które pozostawił po sobie w kulturze Polaków okres PRL. Dotyczą one kultury ekono-

micznej, prawnej, politycznej, organizacyjnej, technologicznej, ekologicznej i kultury dyskursu oraz życia codziennego.

Komitet Prognoz uznał w swoim *Raporcie*, że zminimalizowanie dystansu poziomu rozwojowego Polski zależy od zmiany owych barier w systemie kulturowym, a *najbardziej efektywny i długofalowy jest nowoczesny system edukacji*, który musi charakteryzować się ciągłością i wewnętrzną spójnością – od przedszkola po studia wyższe. „Jest to wymóg jego efektywności, ale i konieczność...” (s. 116). Prezes Akademii prof. Michał Kleiber powtórzył i uwypuklił takie stanowisko w późniejszych publikacjach (np. Nauka, 2012 nr 3).

Takie powiązanie zmniejszenia zapóźnienia poziomu cywilizacyjnego Polski z zasadniczą zmianą systemu edukacji oznacza, że *centralna kwestia rozwoju naszego kraju ma charakter pytania pedagogicznego*: jak pomóc Polakom ukształtować się we wspólnotę osób autonomicznych, zdolnych nie tylko do indywidualnego radzenia sobie ze splątanymi i szybkimi zmianami ponowoczesności, ale zarazem do współdziałania na wszystkich poziomach na rzecz zbiorowej wizji rozwoju, zachowującego tożsamość narodową, ale też włączającego nas do wspólnot międzynarodowych?

2. Kraj różnych kultur

Warto wszakże zauważyć, że zarówno przesłanka tego przesunięcia kwestii rozwoju naszego kraju ku zmianie systemu barier kulturowych poprzez odmieniony system edukacji, jak i nadzieja na to, że edukacja może sobie z tym poradzić, nie są bezdyskusyjne, tak z perspektywy politycznej (dla prawicy trwałość tradycji jest gwarantem tożsamości narodowej), antropologicznej (kultura jest stała i nie podlega wartościowaniu, edukacja jest doraźnym działaniem na rzecz jej przyswojenia), jak i socjologicznej, do której tu sięgniemy.

Przede wszystkim *Polacy żyją w różnych kulturach*. Nasze badania podłużne (Kwieciński, *Nieuniknione...*), w których prześledziliśmy losy edukacyjne, życiowe i zawodowe pokolenia popaździernikowego (rocznik 1957), wykazały, że – po pierwsze – ludzie edukacyjnej klęski (analfabeci i półanalfabeci funkcjonalni), silnie uwarunkowanej niekorzystnymi warunkami rodzinnymi, nie tylko mają niski status materialny i społeczny, krótko pracują, stając się zależni od opieki państwa (mieszkania, renty, opieka zdrowotna), ale są wyłączeni z jakiegokolwiek kultury, choć są podatni na sterowanie zewnętrzne, a zarazem żywią resentymenty do okresu PRL (pełne zatrudnienie, relatywnie wysokie płace, liczne przywileje socjalne). Po drugie – ludzie edukacyjnego sukcesu zdecydowanie przekraczają wyliczone tu wyżej negatywne stereotypy polskie, są dobrze wykształceni, samodzielni materialnie i intelektualnie, są aktywni kulturalnie, pracują ciągle nad swoim rozwojem profesjonalnym; a kierunki zmian systemowych w Polsce (demokracja, kapitalizm, otwarcie na świat) uważają za słuszne, choć nie akceptują konkretnych rozwiązań politycznych, nie żywią szacunku do aktualnych instytucji państwa, dla aktywności publicznej Kościoła i nie są aktywni politycznie. Ci drudzy, w przybliżeniu z krańcowo

odmiennej ćwiartki. mimo, że są beneficjentami systemu edukacji, nie ufają instytucjom państwowej edukacji i nie chcieliby im powierzyć losów własnych dzieci.

Tak zatem ludzie oświeceni, samodzielnie myślący i aktywni kulturalnie, bynajmniej nie tkwiący w syndromie polskiego zapóźnienia kulturowego, którzy mogliby stanowić podłoże aktywnego „społeczeństwa wychowującego” świadomie się odgradzają od niego i są bierni politycznie. A ludzie wykluczeni z kultury i biedni też nie „dziedziczą” owego syndromu, ale są bierni, choć posłuszenie postępujący za swymi pasterzami.

Warto tu podkreślić, że następne pokolenie przejęło te zachowania, nawyki i style życia (R. Borowicz et al., K. Szafraniec). Tak zatem adresaci i podmioty postulowanej zasadniczej zmiany systemowej w edukacji są bardzo zróżnicowani, żywią odmienne zbiorowe przekonania (*przedstawienia zbiorowe, illusio, zbiorową podświadomość*), *habitusy*, nawyki, poziomy i style życia. Wykluczeni z kultury żyją obok „odgrodzonych intelektualistów” (termin H. Girouxa). W edukacji wymagaliby oni przeto odmiennych podejść.

3. Stan edukacji

Osobnym problemem jest *obecny stan edukacji w Polsce*. Obecna chaotyczna, upartyjniona, krótkofalowa, pozbawiona spójności i konsekwencji polityka edukacyjna jest rozczłonkowana, sprzeczna z konstytucyjnymi zasadami demokracji, pomocniczości, równości szans, rozdziału państwa i kościołów.

Nie istnieje właściwie całościowa polityka edukacyjna państwa, poszczególne podsystemy są dysfunkcjonalne, sterowane są skrajnie centralistycznie przez niekompetentnych polityków kadencyjnych i przez rozrośnięty *quasi-rynek* edukacyjny (B. Śliwerski).

Towarzyszą temu silna rozbieżność profili kształcenia z potrzebami rozwojowymi społeczeństwa i rynku pracy oraz silna tendencja do powielania i powiększania nierówności społecznych w oświacie, segregacje społeczne uczniów i rozwarstwienie szkół formalnie jednolitych, co przesłania propaganda rzekomego sukcesu w PISA (R. Borowicz, R. Dolata, J. Domalewski, P. Mikiwicz, A. Sadownik).

Doprowadzono do umasowienia fikcyjnego wykształcenia wyższego, w którym dyplomy nie mają pokrycia ani w kompetencjach kadr je legitymizujących, ani w kompetencjach absolwentów. Przełamanie kształcenia akademickiego na trzyletnie „studia” zawodowe i dwuletnie „studia” drugiego stopnia doprowadziło *de facto* do *samobójstwa uniwersytetów*, co samo w sobie jest problemem wartym zbadania i zrozumienia, choć nie usprawiedliwienia.

Tak w szkolnictwie, a tym bardziej w publicznych środkach masowego oddziaływania, *nie dysponujemy koncepcją wychowania*, nowoczesną i odpowiadającą wyzwaniom przyszłości, mimo ogromnej mocy skumulowanych zapór w zbiorowej mentalności i nawykach Polaków, z których najsilniejsze zdają się być: niezdolność do współpracy, bierność obywatelska, brak umiejętności

samodzielnego, krytycznego i kreatywnego myślenia, a także nieprzestrzeganie reguł przyzwoitości w relacjach społecznych.

Przeżywamy też epidemiczny *kryzys rodzicielskiego rozumu*: dojrzałe pokolenia nie troszczą się o los swoich młodych (spoza rodzinnego gniazda), po raz pierwszy możemy mieć do czynienia z „wyrzuconym pokoleniem” (Z. Bauman).

Długotrwałość kumulacji barier kulturowych oraz skala zaniedbań i patologii systemu formalnej edukacji i wychowania naturalnego skłaniają do dopracowania się zbiorowym wysiłkiem dalekosiężnej wizji rozwoju systemu edukacji i strategii jej realizacji.

4. Pilne kwestie naprawcze

Są jednak krytyczne stany i sprawy edukacji, które nie mogą czekać wiele lat na ich rozwiązanie, bądź to ze względu na ich sprzeczność z ustawą zasadniczą, bądź to ze względu na skalę ich już teraz widocznej wielkiej szkodliwości. I takie właśnie *stany i procesy wymagające działań bez zwłoki na rzecz edukacji i w edukacji nazywam tu pilnymi kwestiami naprawczymi*. Ich wywołanie, wyliczenie, typologia i hierarchizacja nie są możliwe do wykonania przez jednego autora. Nie mam i ja takich aspiracji i kompetencji. Ale oto *przykłady* takich pilnych, wymagających wszak dyskusji, kwestii naprawczych:

- Czy możliwe jest powszechne przedszkole (a ściślej: powszechna opieka nad dziećmi w wieku przedszkolnym) o rozwiniętej funkcji wyrównawczej i integracyjnej?
- Czy od zaraz możliwa jest zmiana szkolnych masowych metod podających na indywidualne i zespołowe metody aktywne, badawcze, krytyczne, dialogowe?
- Jak przejść od szkolnej kultury zapamiętywania i kolekcji (B. Bernstein) do kultury rozumienia i narracji (J. Bruner)?
- Jak zmienić szkolną kulturę rywalizacji i konkurencji na kulturę współdziałania, ćwiczenia odpowiedzialności, szacunku dla odmienności, wsparcia słabszych?
- Czy do treści wiedzy szkolnej możliwe jest wprowadzenie dzieł współczesnej kultury światowej i dyskusje nad zasadniczymi problemami współczesności?
- Czy uprawnienia do kształcenia nauczycieli można ograniczyć tylko do najlepszych ośrodków akademickich, z wybitną kadrą i szkołami doświadczalnymi?
- Czy do treści kształcenia nauczycielki można wprowadzić najnowsze osiągnięcia filozofii wychowania, psychologii kulturowej, nowoczesnej dydaktyki technologii, krytycznej socjologii edukacji i pedagogiki humanistycznej?
- Czy szkoły mogą stać się centrami uczenia się przez całe życie i to ze wszystkich źródeł, a zarazem ośrodkami sportu i sztuki?
- Czy można zmienić zasadniczą rolę egzaminów zewnętrznych z rankingowo-sortującej wobec absolwentów danego poziomu szkoły na diagnostycz-

ną, stymulującą i wyrównawczą wobec szkół opuszczanych przez uczniów i szkół ich przyjmujących?

- Czy i jak można zmienić procesy decyzyjne, ewaluacyjne i kontrolne z centralnych na stanowione społecznie przez oddolne podmioty edukacji oraz oparte na umowach pomiędzy nimi?
- Czy i w jakim trybie można zmienić konfesyjne kształcenie w religii w szkołach w akademickie nauczanie o religiach i kulturach świata, w szkole neutralnej światopoglądowo?
- Jak odbudować systemy kształcenia zawodowego po każdym szczeblu kształcenia ogólnego i przy zmianie zawodu?
- Czy i jak odwrócić obecny układ kształcenia uniwersyteckiego, tak by studia były najpierw szeroko-dziedzinowe, potem kierunkowe, a następnie zawodowe (jak tradycyjne studia prawnicze czy medyczne)?
- Czy możemy już podjąć dyskusję o równoprawności wszelkich form studiowania, równoprawności akademickich szkół publicznych i niepublicznych oraz o powszechnej odpłatności za studia (przy wydatnym udziale państwa i zmianie przepisów o tanich kredytach oraz o podatkach, darowiznach i zapisach na rzecz uczelni)?
- Czy wyższe uczelnie mogą stworzyć sieć uniwersytetów dla dzieci i sprzęgniętych z nimi uniwersytetów dla rodziców?
- Jak doprowadzić do jednolitych reguł nostryfikacji zagranicznych dyplomów akademickich wszystkich poziomów oraz do likwidacji jakiegokolwiek automatycznej ich uznawalności?
- Czy i jak można doprowadzić do rezygnacji z legitymizowania uprawnień szkół wyższych przez emerytów i niekompetentnych nauczycieli zagranicznych?
- Czy – przy poszanowaniu autonomii szkół akademickich, Akademii i instytutów badawczych oraz zasady wolności badań naukowych – można zrezygnować z centralnych urzędów zarządzających szkolnictwem wyższym i nauką?

Bibliografia

- Aviram A., *Navigating through the storm. Reinventing education for postmodern democracies*; Rotterdam 2010, Sense Publishers.
- Borowicz R., Krzyminiewska G., Szafraniec K., *Młodzi dorośli – paradoksy socjalizacji i rozwoju*; Warszawa 1991, IRWiR PAN.
- Borowicz R., *Nierówności społeczne w dostępie do wykształcenia*; Olecko 2000, Wszechnica Mazurska.
- Dolata R., *Szkoła – segregacje – nierówności*; Warszawa 2008, Wydawnictwo UW.
- Domalewski J., Mikiewicz P., *Młodzież w zreformowanym systemie szkolnym*; Warszawa 2004, IRWiR PAN.
- Bauman Z., *O edukacji – rozmowy z Riccardo Mazzeo*; Wrocław 2012, WN DSW.

- Bernstein B., *Odtwarzanie kultury*, tłum. Z. Bokszański i A. Piotrowski; Warszawa 1990.
- Bruner J., *Kultura edukacji*, tłum. T. Brzostowska-Tereszkiewicz; Kraków 2006, Universitas.
- Brzezińska A. I., *Spoleczna psychologia rozwoju*; Warszawa 2010, Scholar.
- Dudzikowa M., Wawrzyniak-Beszterda R. (red.), *Doświadczenia szkolne pierwszego rocznika reformy edukacji, t. 1*; Kraków 2010, Impuls.
- Fullan M., *Wybór złych sterowników w całościowej reformie systemu edukacji*, Warszawa 2011, Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Giroux H., *The educational deficit and war on youth* (tekst udostępniony przez autora).
- Gołębiak B. D., *Zmiany kształcenia nauczycieli. Wiedza – biegłość – refleksyjność*; Toruń-Poznań 1998, Edytor.
- Gromkowska-Melosik A., *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet – studium dynamiki dostępu*; Kraków 2011, Impuls.
- Kleiber M., *Edukacja, nauka i kultura*; Nauka, 2012 nr 3.
- Klus-Stańska D., *Konstruowanie wiedzy w szkole*, Olsztyn 2000, Wydawnictwo UWM.
- Ku perspektywie społeczno-kulturowej w edukacji*, red. B. D. Gołębiak i B. Zamorska; Forum Oświatowe, 2012 nr 1(46).
- Kupisiewicz C., *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*; Warszawa 1964, PWN.
- Kwieciński Z., *Nieuniknione? – Funkcje alfabetyzacji w dorosłości*; Toruń-Olsztyn 2002; przedruk w: tenże, *Pedagogie postu*; Kraków 2012, Impuls, s. 289-362.
- Lewowicki T., *Przemiany oświaty*; Warszawa 1994, Żak.
- Melosik Z., Szkudlarek T., *Kultura, tożsamość, edukacja – migotanie znaczeń*; Kraków 2010, Impuls...
- Mikiewicz P., *Spoleczne światy szkół średnich. Od trajektorii marginesu do trajektorii elit*; Wrocław 2005, Wydawnictwo Naukowe DSWE.
- Mourshed M., Chijioko C., Barber M., *Jak najlepiej doskonalone systemy szkolne na świecie stają się jeszcze lepsze*; Warszawa 2012, Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej (wydawcą oryginału w 2010 roku jest McKinsey and Company).
- Raport – Polska 2050*, Zespół autorsko-redakcyjny: M. Kleiber, J. Kleer, A. P. Wierzbicki, G. Galwas, L. Kuźnicki, Z. Sadowski, Z. Strzelecki; Warszawa 2011, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN.
- Sadownik A., *Na rozstajnych drogach. Studium etnopedagogiczne kontrastowych karier szkolnych młodzieży*; Wrocław 2011, Wydawnictwo Naukowe DSW.
- Szafraniec K., *Dojrzewający obywatele dojrzewającej demokracji*; Warszawa 2012, Instytut Obywatelski.
- Szafraniec K., *Młodzi 2011*; Warszawa 2011, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Szkudlarek et al., *Dyskursywna konstrukcja podmiotu. Przyczynek do rekonstrukcji pedagogiki kultury*; Gdańsk 2012, Wydawnictwo UG.
- Sztompka P., Frysztacki K., *Wprowadzenie*, w: *Polska na początku XXI wieku: przemiany kulturowe i cywilizacyjne*, red. K. Frysztacki i P. Sztompka; Warszawa 2012, Polska Akademia Nauk – Komitet Socjologii.
- Śliwerski B., *Problemy współczesnej edukacji. Dekonstrukcja polityki oświatowej III RP*, Warszawa 2009, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

Urgent Corrective Issues of Educational System

Abstract: The paper stresses the importance of education system from cultural perspective, it stresses nevertheless also the fact that Poland is a country of different cultures. The author lists urgent corrective issues: critical states and problems of education that, according to his opinion, cannot wait many years to be solved.

Keywords: cultural importance of educational system, its urgent corrective issues

prof. dr hab. Zbigniew Kwieciński
Komitet Nauk Pedagogicznych PAN,
Komitet Rozwoju Edukacji Narodowej PAN